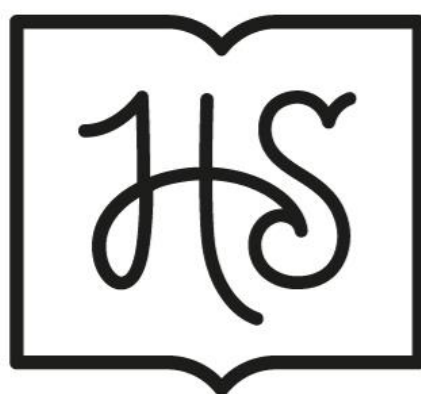

HISTORIA SCHOLASTICA

2/2018

Ročník / Volume 4

Praha / Prague 2018

Historia scholastica

Č. / No. 2/2018

Roč. / Vol. 4

Redakční rada / Editorial Board

Vedoucí redaktor / Editor-in-chief: doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Zástupce vedoucího redaktora / Deputy Editor: PhDr. Markéta Pánková (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (Univerzita Pardubice)

Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc. (Univerzita Pardubice)

Doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc. (Filosofická fakulta University Karlovy v Praze)

Doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D. (Univerzita Karlova v Praze a Akademie věd ČR)

Doc. PhDr. Dana Kasperová, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Mgr. Magdaléna Šustová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Doc. PhDr. Martin Holý, Ph.D. (Historický ústav Akademie věd ČR)

Mezinárodní redakční rada / International Editorial Board

Prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc., dr.h.c. (Historický ústav Akademie věd ČR)

Prof. Dr. Jürgen Oelkers (Emeritus Professor Universität Zürich)

Prof. Dr. András Németh (Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest)

Prof. Dr. Simonetta Polenghi, Ph.D. (Università Cattolica del Sacro Cuore Milano)

Prof. Dr. Andreas Hoffmann-Ocon (Pädagogische Hochschule Zürich)

Prof. Dr. Edvard Protner (Univerza v Mariboru)

Prof. Dr. Eva Matthes (Universität Augsburg)

Prof. Dr. Dr.h.c. Ehrenhard Skiera (Univ. Prof. a.D. Europa-Universität Flensburg)

Prof. PhDr. Blanka Kudláčková, Ph.D. (Trnavská univerzita v Trnavě)

Prof. Dr. Gerald Grimm (Universität Klagenfurt)

Prof. Andreas Fritsch (Deutsche Comenius Gesellschaft)

Dr. Marta Brunelli, Ph.D. (University of Macerata)

Výkonný redaktor / Executive Editor: Mgr. Lucie Krausová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Vydavatelé / Publishers:

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského

Valdštejnská 20, 118 00 Praha 1, www.npmk.cz

IČ 61387169

Technická univerzita v Liberci

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

Studentská 1402/2, 461 17 Liberec 1, www.tul.cz

IČ 46747885

ISSN 2336-680X

Časopis **Historia scholastica** vychází 2x ročně. Toto číslo vyšlo 31. prosince 2018.

Časopis **Historia scholastica** je zařazen do mezinárodních vědeckých databází Ulrich's Periodical Directory, EBSCO a ERIH Plus.

Obsah

ÚVODNÍK	5
Tomáš KASPER, Dana KASPEROVÁ a Markéta PÁNKOVÁ	
STUDIE:	8
Československá obec učitelská – aktér a „garant“ profesionalizace učitelstva Dana KASPEROVÁ	
Hudba a děti první republiky: nové koncepce hudební výchovy v Československu z etnomuzikologické perspektivy	18
Zita SKOŘEPOVÁ	
Osvetový zväz pre Slovensko a zjazdy osvetových pracovníkov na Slovensku v medzivojnovom období ČSR	31
Eduard LUKÁČ	
Význam periodika „Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko“ pre osvetovú činnosť na Slovensku (s dôrazom na nezamestnanosť)	46
Katarína MAYER	
Prínos Alojza Zbaviteľa k rozvoju osvetovej činnosti na Slovensku v medzivojnovom období	58
Vladimír FRK a Martina LENHARDTOVÁ	
„Cikánská škola“ v Užhorodu. Československý pokus o vzdelání Romů na Podkarpatské Rusi	65
Jana BARTOŠOVÁ	
Od porodní báby k porodní asistentce	75
Milena LENDEROVÁ	
Chlapecká výchovna v Hradci Králové – příklad sociálněpedagogické činnosti v meziválečném období	87
Pavla KORITENSKÁ	
VARIA:	95
Ondrej Pavlík (1916–1936) – zrod učiteľa a pedagóga Vladimír MICHALIČKA	

Pokusná diferencovaná škola měšťanská v Horní Čermné	101
Růžena VÁŇOVÁ	

REPORT:	109
Konference Nová škola v nové Evropě – rok 1918 a otázka reformy vzdělávání a výchovy v meziválečném období	
Magdaléna ŠUSTOVÁ	

Osvetový zväz pre Slovensko a zjazdy osvetových pracovníkov na Slovensku v medzivojnovom období ČSR¹

Eduard LUKÁČ

ARTICLE INFO

Article history:

Received 30 October
2018

Accepted 12 November
2018

Available online 31
December 2018

Keywords:

history of adult
education, Public
Enlightment Federation
for Slovakia, meetings
of Public Enlightenment
Educators

E. Lukáč

Prešovská univerzita
v Prešove •

Fakulta humanitných
a prírodných vied

Katedra andragogiky •

17. novembra 1

081 16 Prešov •

Slovenská republika •

eduard.lukac@unipo.sk

ABSTRACT

Public Enlightenment Federation for Slovakia and Meetings of Public Enlightenment Educators in Slovakia between Two World Wars

The establishment of the Czechoslovak Republic brought conditions for the adult education that was supported by the first accepted laws enabling to found institutions for the realization of this area controlled by the state. For the area of Slovakia it was Public Enlightenment Federation for Slovakia, which was active as coordinative and methodical center for other organizations and it also organized many events in Bratislava and its surroundings. Public Enlightenment Federation for Slovakia also organized meetings of Public Enlightenment Educators in Slovakia, which, besides the reports from theory and practice, provided place for discussions and for inspiring incentives for the accepting of resolutions. These mapped the current state in the area of folk education and showed the lacks and problems that hindered the effective activity of edifying workers, methodologists, lectors, resp. teachers who participated in edifying activities.

Úvod

Situácia ľudového a stredného školstva na Slovensku po roku 1918 bola nelichotivá a je pochopiteľné, že tento stav mal svoj logický dôsledok v oblasti gramotnosti dospelých a nevyhnutnej príprave lektorov pre edukáciu v elementárnej, občianskej, resp. rekvalifikačnej oblasti. Tak popri dovtedy existujúcich osvetových snahách, ktorých základom bola dobrovoľná spolupráca jednotlivcov, spolkov a združení, začala sa rozvíjať aj štátom riadená osvetová činnosť a politika a svoju aktivitu obnovili predchádzajúce inštitúcie (Matica slovenská, Živena a pod.), resp. v zmenených priaznivých podmienkach bol poskytnutý priestor pre formovanie nových. Po vzniku republiky bolo v roku 1918 vytvorené

¹Príspevok je súčasťou riešenia výskumnej úlohy VEGA č. 1/0303/17 „Výchova a vzdelávanie dospelých na Slovensku v podmienkach existencie ČSR (1918–1938)“.

Ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe (MŠANO) a 6. odborom ministerstva bol Osvetový odbor MŠANO. Organizačnou súčasťou pražského MŠANO bol v r. 1922 na Slovensku zriadený Referát Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave s delegovanou právomocou pre správu základných a stredných škôl na území Slovenska. Vznikol zlúčením školského, osvetového a cirkevného referátu a v náplni práce boli riadiaca, kontrolná, personálna a administratívna činnosť (Pavlík, 1985, s. 163). Celkovo dané obdobie môžeme charakterizovať ako obdobie hľadania optimálnych riadiacich štruktúr a vytvárania základov štátnej osvetovej starostlivosti. K týmto základom patria aj významné osvetové zákony schválené Národným zhromaždením, ktoré tvoria normatívne jadro ľudovýchovnej činnosti obdobia existencie ČSR. Prvým bol zákon č. 67 Zb., o organizovaní ľudových kurzov občianskej výchovy zo 7. februára 1919 a za účelom organizovania takto orientovaných bezplatných kurzov pre dospelých bolo 14. júla 1920 pre územie Slovenska vydané vykonávacie nariadenie „*O organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy na Slovensku*“, v ktorom boli vymedzené ich obsahové oblasti a „osobitné zbory“ na ich praktickú realizáciu, ktorými sa stali okresné osvetové zbory, mestské osvetové zbory a miestne osvetové komisie. Okrem kurzov občianskej výchovy k najvýznamnejším aktivitám osvetových zborov a komisií môžeme zaradiť napr. i ľudové kurzy materinského jazyka, vzdelávacie kurzy pre ženy, kurzy národohospodárskej výchovy, resp. vzdelávacie kurzy pre prednášajúcich v kurzoch občianskej výchovy.

K ďalším legislatívnym oporám osvetovej práce v prvých rokoch patrilo aj zákon č. 430 Zb., o verejných obecných knižniciach z 12. júla 1919, ktorý pre nevyhovujúce technické podmienky, pre odlišné zložité pomery a pre vojenské udalosti vošiel do platnosti na Slovensku až 21. marca 1925, a zákon o obecných pamätných knihách z r. 1920, resp. výnos MŠANO č. 9581 z 6. marca 1919 o prepožičiavaní školských miestností pre ľudovýchovné účely.²

1. Osvetový zväz pre Slovensko

S cieľom vytvorenia ústredia, ktoré by koordinovalo osvetové snahy na území Slovenska, zišli sa nadšenci tejto myšlienky dňa 15. septembra 1919 v Bratislave na poradnú schôdzku, na ktorej bol zvolený prípravný výbor, ktorý mal za úlohu pripraviť jeho stanovky. Za dátum oficiálneho založenia Osvetového zväzu pre Slovensko môžeme považovať deň 15. november 1919, kedy sa konalo ustanovujúce valné zhromaždenie, ktoré zvolilo prvý riadny výbor zväzu a jeho prvým predsedom sa stal Karel Jelínek.³ Už za rok svojej činnosti vykazoval Osvetový zväz pre Slovensko 50 prednášok, dve veľké oslavy historických dní, zájazd

²Hodnotenie vývoja vzdelávania dospelých na Slovensku v období existencie medzivojnovej ČSR nájdeme v literatúre z príslušného stanoviska v rámci predrevolučného obdobia u autorov monografických prác Š. Pasiara (1975), K. Škodu a P. Pašku (1977), resp. vysokoškolskej učebnice J. Gallu a K. Škodu (1986), a z novej literatúry sa k predkladanej téme okrajovo vyjadrujú štúdie M. Orosovej (2016) ako aj napr. I. Marksa (2016).

³V Bratislave pôsobil od roku 1919 ako školský inšpektor, od roku 1922 ako zemský školský inšpektor na Slovensku a od r. 1930 bol na Referáte Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave prednostom odboru s názvom Umenie, osveta a knižnice. Okrem populárno-náučných prác napísal i osem dielov čítanky pre ľudové školy s názvom „*U nás*“ (1930–1933) a je autorom práce „*Podrobná učebná osnova pre slovenské školy*“ (1930). V roku 1935 odišiel do dôchodku a presťahoval sa do Prahy.

k hrobu Milana Rastislava Štefánika na Bradlo, 4 vychádzky, 4 divadelné predstavenia, koncert, akadémiu, panychídu, 4 detské besiedky a mal spoluúčasť pri usporiadaní akcie „Slovenský máj“ (Zbaviteľ, 1928, s. 141).

Podľa inštrukcií ministerstva školstva a národnej osvety zo dňa 14. júla 1920 č. 28.480/3554 n.o., na základe ktorých sa na Slovensku v praxi realizoval zákon o organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy, od roku 1923 Osvetový zväz pre Slovensko vykonával zároveň i funkciu Okresného osvetového zboru pre mesto Bratislava a Bratislavský okres a postupne nadväzoval kontakty s inými okresnými osvetovými zbormi a miestnymi osvetovými komisiami.⁴ Podľa správy predsedu K. Jelínka na valnom zhromaždení 24. januára 1924 v mestskej čítarni v Bratislave, za jeho súčinnosti „zriadené boli osvetové zbory v Uhorskej Vsi, Stupave a Malackách a boli položené základy k utvoreniu osvetového zboru v Bratislave“ (Úkoly ľudovej výchovy, 1924, s. 3).

Vybrané príklady aktivít Osvetového zväzu pre Slovensko⁵

Aktivita/Počet	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926
Prednášky ⁶	50	20	15	19	64	55	54
Oslavy historických dní	2	4		6	6	3	4
Vychádzky	4						
Divadelné predstavenia	4	5			2	8	
Koncerty	1	5	6	6	22	13	12
Akadémie	1	1			4		
Detské besiedky	4	2					10
Panychídy	1				2		
Bábkové predstavenia	-	17					
Výstavy kníh		2		1	1	1	1
Filmové predstavenia						9	5

K ďalším aktivitám týchto rokov môžeme priradiť napr. zriadenie v Bratislave verejnej čítárne a knižnice Osvetového zväzu pre Slovensko (1921), od roku 1925 si začal vytvárať vlastnú ústredňu diapozitívov s pôsobnosťou pre celé Slovensko, účasť na prednáškach univerzitných extenzií, spolupráca pri ustanovení miestnych osvetových komisií a okresných

⁴Na území Slovenska pred koncom roka 1923 bolo 480 osvetových zborov a približne 7 000 miestnych osvetových komisií, ktoré usporiadali približne 10 000 prednášok, okolo 400 všeobecne vzdelávacích kurzov, 150 odborných kurzov, 74 ľudových škôl, 4 vyššie ľudové školy a ďalšie podujatia – ako napr. divadelné predstavenia (približne 3 000) a akadémie (v počte okolo 200) a i. Pozri: Úkoly ľudovej výchovy, 1924. *Slovenský východ*. Roč. 6, č. 5, s. 1.

⁵Údaje spracované podľa informácií z publikácie ZBAVITEĽ, Alojz, 1928. *Ľudovou výchovou k zaisteniu slobody*. Praha: Štátne nakladateľstvo, s. 141–143.

⁶Vyjadrený je sumárny počet prednášok, t.j. všeobecno-vzdelávacie, odborné, samostatné, v rámci osvetových škôl, pre iné inštitúcie v Bratislave a mimo nej.

osvetových zborov, usporadúvanie kurzov pre osvetových pracovníkov, osvetové školy s prednáškami, jeho pracovníci sa zúčastňovali na podujatiach iných organizácií.

V prvých rokoch Osvetovému zväzu chýbali spolkové miestnosti, členovia výboru a jednotlivých odborov boli zaťažení vlastným pracovnými povinnosťami, rozvoj aktivít hatil i nedostatok finančných prostriedkov a až v roku 1924 prideliла mestská rada v Bratislave Osvetovému zväzu vlastnú kanceláriu.

Na valnom zhromaždení, konanom dňa 25. marca 1929 v Bratislave, uzavrel Osvetový zväz desiaty rok svojej činnosti. Členovia výboru si uvedomovali neľahkú situáciu pri zabezpečovaní činnosti zväzu, a to nielen po stránke finančnej a materiálnej, ale i po stránke kultúrnej a morálnej. Pri desaťročnej bilancii aktivít sa členovia mohli pochváliť, že usporiadali 1011 prednášok, 99 kurzov v rozsahu 1356 hodín, 52 divadelných predstavení, 227 biografických vzdelávacích predstavení, 46 bábkových hier, 11 ľudových besied, 72 detských besied, 75 akadémií, 23 vychádzok, 17 výstav, 110 koncertov, 32 slávností a 39 iných podujatí, ktorých sa celkovo zúčastnilo 568 355 poslucháčov. „Na jeden rok pripadá priemerne 180,8 podnikov s priemerným počtom 314,3 účastníkov“ (Jelínek, 1929, s. 74).

K prezentácii výsledkov činnosti Osvetového zväzu pre Slovensko za desať rokov vhodne poslúžila celoštátna Ľudovýchovná a lútkárska výstava, ktorá sa konala 16.–26. mája 1929 v Prahe na Letnej. Osvetový zväz sa na výstave predstavil z hľadiska svojej trojjedinej pozície, a to ako Mestský osvetový zväz v Bratislave, Okresný osvetový zbor a Osvetový zväz pre Slovensko, ktorý spravoval i Ústredňu diapozitívov pre Slovensko. Od r. 1928 začal pri Osvetovom zväze pracovať lútkársky odbor, na čele ktorého bol Jindřich Květ (1890–1948) a tradícia slovenského bábkarstva, založená rodom Stražanovcov, bola na výstave zosobnená prostredníctvom veľkých bábok zemana Pongráca a zbojníka Ilčíka z Jánošíkovej družiny. Účastníkom výstavy boli krásy Slovenska sprítomňované formou prednášok, ktoré boli dopĺňované premietaním diapozitívov a fotografiami, formou diagramov boli vyjadrené početné aktivity Osvetového zväzu – kurzy, osvetové školy, prednášky, výstavy a pod. V roku 1929 vydal Osvetový zväz pre Slovensko i publikáciu J. Květa s názvom „*Desať rokov lútkárstva na Slovensku*“.

Pracovníci Osvetového zväzu si plne uvedomovali nevyhnutnosť poskytovania vzdelania dievčatám a ženám, a to hlavne i v tom ohľade, že v mnohých odľahlých oblastiach pretrvávali predsudky k postaveniu žien v spoločnosti. Na tento páľčivý problém poukázal napr. M. Dzurek na zjazde ľudovýchovných pracovníkov v Spišskej Novej Vsi dňa 10. júla 1929 vo svojom vystúpení s názvom Organizácia kurzov pre ženy: „Dávny predsudok, zakorenený zvlášť u najnižších vrstiev, že vzdelanie je potrebné len pre mužov, na mnohých miestach dodnes trvá“ (Dzurek, 1929, s. 11). Pri zostavovaní osnov kurzov navrhoval rozdeliť kurzy na prakticky orientované (napr. varenia, šitia, domáceho hospodárstva, domácej hygieny, starostlivosti o deti) a teoretického charakteru, zamerané na celkový duševný rozvoj a zároveň i ako príprava pre verejné účinkovanie. Vyššia vzdelanosť ženskej populácie bola nevyhnutnou požiadavkou nielen v súvislosti s plnením ich roly manželky a matky, ale aj so snahou o ich väčšie zapojenie do spoločenského a kultúrneho života. K tomuto účelu bol

Ministerstvom školstva a národnej osvety v Prahe vydaný výnos č. 112.234 zo dňa 10. októbra 1924, ktorý prikazoval okresným osvetovým zborom usporadúvať kurzy pre ženy. Osvetový zväz pre Slovensko zvolal na podnet F. Mareša, zástupcu ústredného výboru spolku Živena v Turčianskom sv. Martine, dňa 30. septembra 1927 do Bratislavy schôdzu, na ktorej sa prítomní dohodli na nevyhnutnosti systematického vzdelávania žien prostredníctvom kurzov v rozsahu 24 hodín (prednáška 45 minút, rozprava 15 minút), rozdelených do jednotlivých obsahových oblastí občianska výchova (4 hod.); výchova (6 hod.); zdravotveda (7 hod.); domáce hospodárstvo (7 hod.). Predseda K. Jelínek upozornil na problém vzdelávania dievčat a žien i na zjazde ľudovýchovných pracovníkov vo Zvolene 4.–6. júla 1931. „Najviac chybovali sme dosiaľ, že sme venovali pomerne malú pozornosť vzdelaniu, zdokonaľovaniu, schopnostiam a ľudskosti ženy, ktorá je nielen základom rodiny a tým hlavným stĺpom štátu, ale hrá aj najväčšiu úlohu v ohľade hospodárskom, kde sa nám javí ako spotrebiteľka, ako pracovníca ako i hospodársky samostatná“ (Jelínek, 1931, s. 3).

Významným momentom v novodobej histórii osvetového pôsobenia bolo vydávanie ľudovýchovného mesačníka s názvom „Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko“, ktorý vychádzal v rokoch 1928/1929–1937/1938 a bol distribuovaný okresným osvetovým zborom, miestnym osvetovým komisiám, učiteľom, školským inšpektorom, osvetovým pracovníkom a ďalším záujemcom. Časopis mal svoje stále rubriky – články, knižnice, praktické pokyny, historický kalendár, redakčné správy, obežníky a i. Aj keď pôvodne mali v časopise prevažovať články a rady vychádzajúce z praktických skúseností, redakčná rada postupne uverejňovala i teoretické a metodické príspevky. Náš ľud dával priestor pre vyjadrenie všetkým záujemcom, ktorí sa chceli podeliť s ostatnými o svoje názory a praktické skúsenosti a vo svojej dobe sa „stal dôležitým a všestranným ľudovýchovným orgánom na Slovensku a zároveň i predchodcom mnohých neskôr vydávaných osvetových časopisov“ (Škoda a Paška, 1977, s. 98).

Hospodárska kríza mala svoje výrazné negatívne dôsledky i na území Slovenska a ovplyvnila aj činnosť Osvetového zväzu. „V Československu bolo začiatkom roka 1933, keď kríza vrcholila, registrovaných 920 tisíc nezamestnaných. Prakticky každý tretí robotník bol bez práce“ (Kováč, 1998, s. 200). V zmysle výnosu MŠANO č. 48.067/32 V. zo dňa 7. júna 1932 boli usporadúvané kurzy pre nezamestnaných v dvoch obsahových zameraniach – všeobecná výchova (národohospodárske a sociálno-politické témy, práva robotníkov, štátnoobčianska výchova, kultúrne, literárne a zdravotnícke otázky) a odborná výchova (jazykové kurzy, stenografia, písanie na stroji, účtovníctvo, čítanie technických výkresov, výpočty, obsluha strojov a kurzy pre nezamestnané ženy). Kurzy, ktoré mali trvať v rozsahu najmenej 30 hodín a s vyučovaním sústavne aspoň 3 hodiny denne, boli prispôbované podľa miestnych pomerov, vzdelanostnej úrovne nezamestnaných a špecifických požiadaviek regiónu. Krízové roky sa prejavili aj v celkovej neutešenej finančnej situácii, ktorej museli čeliť osvetoví pracovníci. Ba dokonca našli sa i takí „priaznivci osvety“, ktorí tvrdili, že v týchto časoch už organizovaná osvetová činnosť nie je potrebná, svoju úlohu splnila najmä v prvých rokoch

existencie samostatnej republiky a osvetové aktivity by naďalej mali vykonávať už len osvetové spolky. V pozadí týchto vyjadrení boli i úvahy, aby finančné prostriedky určené na ľudovýchovné účely boli v rozpočte ponechané, ale prerozdelené medzi kultúrne organizácie jednotlivých politických strán.

Osvetový zväz bol iniciátorom i prvého zjazdu slovenských knihovníkov, usporiadaného v Bratislave v dňoch 2.–3. januára 1932. Účastníci vo svojich prejavoch poukázali na to, že v zmysle požiadaviek knižničného zákona sa ešte stále nedarilo zakladať knižničné rady a ustanovovať knižničných referentov. Vo všeobecnosti bolo knihovníctvo oproti iným kultúrnym a mimoškolským položkám dotované v oveľa menšej miere a navyše „položky na knižnice sú v nespočetných prípadoch využité na iné účely, takže knižnice z nich nemajú ničoho“ (Müller, 1932, s. 72). Problémom pri zakladaní a vedení knižníc bolo i to, že funkciu knihovníka vykonávali učitelia, ktorí v súvislosti s etablovaním slovenských škôl často menili svoje pôsobiská. Alternatívou pre chudobné a odľahlé obce bola myšlienka zakladania putovných knižníc, pre fungovanie ktorých mali okresné zastupiteľstvá poskytnúť finančné prostriedky.

Už v predchádzajúcom roku, a to 2. júna 1931, sa pri Osvetovom zväze ustanovil odbor priateľov slovenskej literatúry pre mládež, ktorého cieľom bolo „sústrediť všetkých znalcov, záujemcov, spisovateľov a maliarov venujúcich sa detskej literatúre, urobiť zoznam vhodných kníh pre mládež, zriaďovať knižnice a detské čítarne, založiť knižnicu spisov pre mládež, kde budú zobraňované a uchované všetky vyššie slovenské knihy určené mládeži“ (Matějovská, 1931, s. 38). Odbor, ktorého prvým predsedom bol vrchný školský radca František Hejmský, podnecoval autorov a ilustrátorov k tvorbe, napomáhal zabezpečovať finančné prostriedky pre vydávanie publikácií a ich propagáciu.

Na podnet Bohumila Markalousa, českého spisovateľa a vedúceho redakcie časopisu Pestrý týden, bol v roku 1932 pri Osvetovom zväze založený odbor pre školskú a mimoškolskú zrakovú výchovu. „Význam zrakovej výchovy bol až dosiaľ podceňovaný a najväčšia dôležitosť bola vždy priznávaná prednesenému slovu. Zabúdalo sa, že človek vníma omnoho viac zrakom ako sluchom. [...] Jestliže zraková výchova na škole bola takto zanedbaná, bola zraková výchova ľudu ešte v horšom stave“ (Mačenka, 1932, s. 23). Názornosť v ľudovýchovej a osvetovej činnosti sa pracovníci snažili zaistiť používaním skioptikonu, prístroja na premietanie prvých diapozitívov v podobe maľovaných sklenených doštičiek, obrazov, filmov, fotografií a pod. B. Markalous patril k propagátorom zakladania školských, učiteľských i rodičovských obrazových archívov a časopis Pestrý týden, ktorý slúžil i k propagačným účelom, patril k najlepším ilustrovaným časopisom svojej doby.

Priekopnícku úlohu zohral Osvetový zväz i v oblasti prípravy osvetových pracovníkov pre oblasť mimoškolskej výchovy, špecializujúcich sa na športové aktivity, hry a trávenie voľného času v prírode. Jeho rekreačný odbor usporiadal 8.–14. júla 1934 v Štubnianskych

Tepliaciach⁷ prvú školu vodcov hier, športu a táborenia. Jej 38 účastníkov prebralo „všetky zložky športu, táborenia i všetky druhy hier pre mladých i dospelých, teoreticky i prakticky, a to jak v miestnostiach, tak i na ihrisku, na výletoch, v tábore, v plavárni a na vychádzkach“ (Pleško, 1934, s. 29). Podľa prijatých záverov sa odporúčalo osvetovým zborom, aby postupne z vyškolených záujemcov ustanovili referentov pre rekreačné otázky a vo svojich regiónoch podnecovali a podporovali budovanie športovísk, rekreačných plôch a oddychových zón.

V roku 1936 bol za ministra školstva a národnej osvety vymenovaný dr. Emil Franke, ktorý pri svojej návšteve Slovenska prijal dňa 5. novembra 1936 v Bratislave i predstaviteľov školských a osvetových organizácií. Delegáciu Osvetového zväzu pre Slovensko tvorili K. Jelínek (predseda) a dr. V. Cvenegroš (podpredseda). Nový minister si vypočul návrhy na zefektívnenie osvetovej práce a K. Jelínek pripomenul ministrovi i dlhoročné neblahé skúsenosti s podceňovaním finančných dotácií na osvetovú činnosť a pre aspoň čiastočné zmiernenie tohto bôľu navrhol, aby boli osvetovým zborom a komisiám zrušené poštové poplatky nevyhnutné pre vzájomnú písomnú komunikáciu, ako i komunikáciu s nadriadenými orgánmi. V rámci činnosti vo vláde požiadal K. Jelínek ministra i o apelovanie na predstaviteľov iných rezortov a ich podriadených, aby vyvíjali osvetovú činnosť najmä pri šírení aktuálnych informácií z jednotlivých rezortov medzi obyvateľov.

Príklady niektorých aktivít vo vybraných rokoch⁸

aktivita / rok	1931	1932	1933	1934	1936	1937
prednášky	36	57	86	120	77	90
kurzy	8	13	10	9	43	35
divadelné predstavenia	12	12	7	1	11	8
besiedky	24	29	29	13		
akadémie	7	13	15	14	4	23
filmové predstavenia	34	3	28	26	6	4
výstavy	3	11	8	9	4	6
koncerty	11	7	11	9	11	12
slávnosti	4	13	8		6	10
počet všetkých aktivít	144	161	204	234	172	202
počet účastníkov	267 513	84 770	116 635	141 266	239 999	256 640

⁷Štubnianske Teplice boli po r. 1948 premenované na Turčianske Teplice.

⁸Údaje sú spracované na základe článkov J. A. Vrátného o činnosti Osvetového zväzu pre Slovensko za jednotlivé roky. Údaj v riadku Počet všetkých aktivít nie je súčtom vyššie uvedených aktivít.

Ku koncu svojej existencie v rámci Osvetového zväzu pre Slovensko pôsobili nasledovné odbory – lútkový, filmový a diapozitívny, mimoškolskej výchovy mládeže, prednáškový, pre školský rozhlas, priateľov literatúry pre mládež, rádiový, rekreačný, umelecký, školskej a ľudovej zrakovej výchovy (Kraus, 1936, s. 72). Zväz spolupracoval s vyše 81 okresnými osvetovými zbormi a miestnymi osvetovými komisiami, ako i s významnými osobnosťami spoločenského a kultúrneho života.

2. Zjazdy osvetových pracovníkov na Slovensku

Významnou aktivitou, ktorou Osvetový zväz ovplyvňoval vývoj osvetovej činnosti na Slovensku, bolo zvolávanie zjazdov osvetových pracovníkov zameraných najmä na funkcionárov okresných osvetových zborov a miestnych osvetových komisií. Tieto zjazdy ponúkali osvetovým pracovníkom vypočúť si aktuálne teoretické východiská pre šírenie osvetovej činnosti, ako i praktické skúsenosti osvetových pracovníkov. Na záver rokovania zjazdov boli prijímané rezolúcie, ktoré mapovali aktuálny stav v oblasti ľudovýchovy a signalizovali kompetentným orgánom, najmä Ministerstvu školstva a národnej osvety, nedostatky a problémy, ktoré bránili v efektívnej činnosti pracovníkom okresných osvetových zborov a miestnych osvetových komisií.

Prvý zjazd osvetových pracovníkov Slovenska sa konal 3.–6. júna 1922 v Prešove, a to na základe návrhu ministra školstva a národnej osvety MUDr. Vavra Šrobára. Program bol zameraný na hodnotenie jednotlivých oblastí osvetového pôsobenia; analýzu činností Matice Slovenskej, Sokola, Spolku sv. Vojtecha, Slovenskej ligy, združenia YMCA (Young Men's Christian Association) a YWCA (Young Women's Christian Association); legislatívne opatrenia pre osvetovú činnosť a zástoj jednotlivých oblastí kultúry v nej a na naliehavý boj proti požívaniu alkoholu. Súčasťou zjazdových udalostí bolo aj odhalenie dvoch pamätných tabúl. Prvú odhalil minister V. Šrobár v turičnú nedeľu dňa 4. júna 1922 básnikovi P. O. Hviezdoslavovi, ktorý študoval na Právnickej akadémii ev. kolégia v Prešove. Druhá slávnosť bola dňa 5. júna 1922 venovaná odhaleniu pamätnej tabule spisovateľovi Jonášovi Záborskému v neďalekej obci Župčany, kde pôsobil ako farár.

Účastníci zjazdu ukončili rokovania prijatím výzvy na spoluprácu všetkých síl v oblasti ľudovýchovy, ktorej cieľom bol „zbožný, mravný a vzdelaný národ“ (Prvý slovenský kultúrny zjazd, 1922, s. 1). Ďalšie výzvy sa týkali požiadavky používania československého jazyka vo všetkých odvetviach verejnej správy, prehľbovanie vzdelania učiteľov ako základ pre skvalitnenie osvetovej práce, pomoci zvyšovaniu vzdelanostnej úrovne robotníctva, uplatňovania zákona o verejných knižniciach, ochrany prírody a jej pamiatok, podpory zo strany poslancov a žurnalistov pri šírení vzdelanosti, k spoločnej práci pre boj proti alkoholizmu. „Darmo by sme robili prednášky antialkoholické, darmo šírili a predávali obrazy znázorňujúce korheľstvo a jeho zlé následky, tu je jediné vziať dieťaťu to, čím si ublíži na živote. S opitým človekom si neporadí ani mať, ani žena, ani kňaz, ani učiteľ a s opitým národom si neporadí ani kultúrny sjazd, bár by to bol ten najlepší a najschopnejší. Vezmime tú otravu nášmu ľudu, vyslobodíme ho z tejto kaluže hriechov“ (Sekey, 1922, s. 2).

Zjazdom ľudovýchovných pracovníkov v Štubnianskych Tepliciach, konaného 22.–24. mája 1926, sa začala etapa uskutočňovania pravidelných stretnutí daných odborníkov a ďalších hostí. Zúčastnilo sa ho 128 delegátov OOOZ, MOZ a MOK, 70 poslucháčov učiteľského ústavu a ďalších 60 hostí. Predseda Osvetového zväzu pre Slovensko a župný inšpektor K. Jelínek v uvítacom prejave uviedol: „Náš zjazd chce byť významnou etapou vo vývoji kultúrnej práce pre povznesenie slovenského ľudu, tým pre zveladenie Slovenska a pre utuženie československej jednoty v duchu demokratickom“ (Jelínek, 1926, s. 11).

K hlavným referátom patrilo vystúpenie prednostu ľudovýchovného oddelenia MŠANO v Prahe a ministerského radcu A. Matulu. Podľa neho ľudová výchova „je výchova, t.j. sústavné pôsobenie na duševný vývoj a život dospelých mimo pravidelnej školy“ (Matula, 1926, s. 15). Okrem tohto názvu sa v danom období používali aj pojmy – výchova dospelých, výchova po škole, výchova mimoškolská, ľudová osveta, národná osveta, ľudové vzdelanie, robotnícka osveta, demopedagogika. Ideálom ľudovej výchovy z pohľadu štátu a občana bolo prevychovať trpných poddaných v zdatných, t.j. aktívnych, podnikavých, osvietených a disciplinovaných občanov, znalých svojich práv a povinností.

Diskusiu, ako i odozvy v tlači vyvolal vo svojom príspevku tajomník Matice slovenskej Š. Krčméry, ktorý vystúpil proti myšlienke výchovy „Čechoslováka“. Postavil sa za zachovanie kultúrnych špecifik Čechov a Slovákov, ktorí by mali byť vychovávaní k štátnosti na národnom podklade a mal v nich byť vzbudzovaný povedomý, trvalý a rastúci patriotizmus (Krčméry, 1926). Do tejto diskusie prispel i V. Maule z Referátu MŠANO v Bratislave, odborový radca, ktorý doplnil, že okrem národného podkladu je nevyhnutné zvyšovať aj kultúrnu úroveň a povedomie o význame vzdelania pre uplatnenie sa dospelých (Maule, 1926). V prijatej rezolúcii účastníci zjazdu požadovali aj zriadiť župné osvetové zväzy, upraviť vyučovaciu povinnosť učiteľom zvlášť aktívnym v osvetových aktivitách, oslobodiť od poplatkov ľudovýchovné podujatia či zriadiť aspoň jedno umelecké bábkové divadlo.

Ďalší zjazd, uskutočnený 2.–6. júla 1927 v mestskom divadle v Banskej Bystrici, bol výnimočný tým, že okrem 169 zástupcov OOS a MOK sa ho zúčastnilo aj 20 z Podkarpatskej Rusi. Účastníci požadovali to, aby sa nielen učiteľom, ale i úradníkom a ostatnej inteligencii určila povinnosť zúčastňovať sa verejnej osvetovej činnosti, aby sa posilnil význam rozhlasu a aby boli vybudované rozhlasové stanice v Bratislave a v Košiciach, resp. aby bola kontrolovaná braková literatúra a premietanie nevhodných filmov. Zároveň účastníci zjazdu vyjadrili protest voči odmietaniu predstaviteľov obcí financovať nákup kníh a odmeňovať knihovníkov v obciach. Po prednáškach čelných predstaviteľov a významných osobností, ako napr. A. Matulu (Ľudová výchova tvorbou národného života), B. Kolouška (Organizácia osvetovej práce na Slovensku), A. Zbaviteľa (O organizácii osvetovej práce na vidieku), sa účastníci zúčastnili odhalenia pomníka M. R. Štefánika a vykonali exkurzie do Levoče a Slovenského raja.

Zástupcovia z Podkarpatskej Rusi sa zúčastnili aj ďalšieho zjazdu, ktorý sa konal pod vedením Osvetového zväzu v Spišskej Novej Vsi v dňoch 8.–10. júla 1929. V závere bolo

požadované, aby sa uskutočňovali ľudové kurzy pre ženy na slovenskej dedine, aby bolo dovolené vypožičiavanie potrebných kníh z obvodných učiteľských knižníc aj osvetovým pracovníkom neučiteľom, resp. nech je nariadené úradmi, aby bola venovaná zvýšená pozornosť verejným obecným knižniciam na východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi a aby tieto vystrojené boli, kde to zákonom je odôvodnené, tiež knihami ruskými (Rezolúcia, 1928, s. 9).

Nasledovný rok sa mal zjazd pôvodne konať vo Zvolene, ale miestom rokovania 131 zástupcov osvetových zborov a komisií sa nakoniec stala Žilina, a to v dňoch 4.–6. júla 1930, s exkurziami do Rajeckých Teplíc a na hrad Lietava. K záverom zjazdu patrila napr. i výzva na intenzívnejšie zapojenie predstaviteľov inteligencie do osvetovej práce, na pridelenie putovného kina do každej župy, budovanie kultúrnych domov v každej obci a pod. (Rezolúcia zjazdu, 1930, s. 14–15). Na zjazde sa konalo i prvé spoločné rokovanie so zástupcami vysokoškolských študentov a jeho výsledkom bolo i rokovanie samostatnej študentskej sekcie, ktoré vyústilo do požiadavky vyššej účasti študentov na osvetových podujatiach a ustanovenia svojho zástupcu v osvetových komisiách a zboroch (Rezolúcia zo študentskej sekcie, 1930, s. 16).

Neutešená hospodárska situácia, dlhodobá nezamestnanosť a úpadok ekonomicky najslabších regiónov priviedli mnohých ľudí, a to hlavne zo Slovenska, k nutnosti vystáť sa za pracovnými príležitosťami najmä do USA a Kanady. Hospodársky zaostalejšie Slovensko bolo zo sociálneho hľadiska postihnuté krízou oveľa viac ako české krajiny. Téma nezamestnanosti a z nej plynúci problém vystáhovalectva sa stali aj jednou z hlavných tém na zjazde ľudovýchovných pracovníkov, ktorý sa konal v dňoch 4.–6. júla 1931 vo Zvolene. Predseda okresného osvetového zboru vo Veľkej Bytči E. Pavlák vo svojom príspevku „*Ako brániť vystáhovalectvu. Úloha Okresných osvetových zborov*“ okrem iného navrhoval v tomto zmysle rozšíriť činnosť okresných osvetových zborov, aby okrem iného individuálne skúmali odôvodnenosť pohnutí k vystáhovalectvu. E. Pavlák si uvedomoval, že nie je možné úplne zabrániť tomuto javu, no na druhej strane videl i jeho vážne spoločensky negatívne dôsledky: „Do cudziny odchádzajú obyčajne ľudia zdraví a silní, ktorí majú značnú životnú energiu a z tohto dôvodu treba pracovať proti vystáhovalectvu. Rodiny zostávajú bez otca a jeho neprítomnosť zapríčiňuje často rozvrat v rodine, ktorý nie raz končí veľmi tragicky. Ďalej národná strata jedinca, ktorému sa dobre darí, v cudzine si zvykne, aklimatizuje sa a odnárodní. Isté je, že týchto nezdolných jedincov je pre národ a štát škoda“ (Pavlák, 1931, s. 36). V rámci debaty po prednesení hlavných referátov účastníci poukázali na nevyhnutnosť venovať pozornosť šíreniu poučnej i zábavnej literatúry pre dospelých, usporadúvania kurzov pre analfabetov, podpory rozvoju ochotníckeho divadla prostredníctvom pomoci od mestských ochotníkov a režisérskymi kurzami, boju proti alkoholizmu a pod.

Zjazd pracovníkov osvetových zborov a komisií sa v roku 1935 konal len v oklieštenej podobe. Nedostatok finančných prostriedkov sa prejavil aj v obmedzení cestovných výdavkov, a tak do Košíc, kde sa konal zjazd v dňoch 5.–7. júla 1935, boli pozvaní len zástupcovia osvetových zborov a komisií z východného Slovenska. Zvláštnou požiadavkou

účastníkov zjazdu bola výzva, aby v Košiciach bolo založené stále divadlo, ktoré by malo významný kultúrny vplyv pre rozvoj príslušného regiónu.

Osvetový zväz pre Slovensko na základe dohody so Zemským ústredím osvetových zborov v Brne usporiadal 27.–29. mája 1937 zjazd ľudovýchovných pracovníkov, funkcionárov osvetových zborov zo Slovenska a zeme Moravskosliezskej. Cieľom prvého takto organizovaného spoločného zjazdu bolo, aby jeho účastníci „hľadali spoločné cesty a prostriedky, novú silu a povzbudenie k ďalšej práci v službe národa a štátu a aby dokumentovali čl. jednotu i v tejto práci“ (Zjazd ľudovýchovných, 1937, s. 121). Zložitá spoločensko-politická situácia mala samozrejme odraz aj v témach rokovania, v ktorých sa riešila otázka podpory jednoty štátu, branná výchova dospievajúcej mládeže, úloha filmu v osvetovej práci v pohraničných oblastiach za účelom propagácie štátu a pod.

Pri príležitosti 20. výročia založenia prvého spoločného štátu a paradoxne súčasne i v poslednom roku jeho existencie sa konal v dňoch 26.–28. mája 1938 druhý a zároveň i posledný celoštátny zjazd osvetových pracovníkov. Na zjazde bolo prítomných vyše 500 delegátov z celej krajiny, ktorí zastupovali prácu približne 199 000 osvetových pracovníkov. Podľa hodnotenia vtedajšieho stavu A. Matulom, ministerským radcom a prednostom ľudovýchovného oddelenia MŠANO v Prahe, štátnu a samosprávnú starostlivosť v oblasti ľudovýchovy zabezpečovalo 657 okresných a mestských osvetových zborov, 13 036 miestnych a obvodových osvetových komisií, 20 krajských a 3 zemské ústredia osvetových zborov, 26 vyšších ľudových škôl, 17 089 verejných obecných knižníc, 90 okresných a obvodových knižníc, 1 ústredná putovná knižnica, 1 štátna knižnícka škola, 1 štátny diapozitívový a filmový ústav, 5 referentov poverených funkciou štátnych knižníckych inštruktorov, 38 učiteľov a profesorov poverených funkciou referentov štátnej osvetovej služby, ľudovýchovné oddelenia MŠANO so 6 referentmi, osvetové oddelenia pri Referátoch MŠANO umiestnených v Bratislave a v Užhorode a 12 911 pamätných obecných kníh (Matula, 1938, s. 17). Príspevok vrchného odborového radcu a prednostu osvetového odboru Referátu MŠANO v Bratislave B. Šimkoviča s názvom „*Ľudová výchova na Slovensku za uplynulých dvacet rokov*“ popísal tri fázy vývoja osvetovej činnosti na Slovensku. Priekopnícke obdobie v rokoch 1919–1924 sa zameriavalo na realizáciu prvých osvetových zákonov a nariadení, zriaďovanie osvetových zborov a komisií, budovanie knižníc a kreovanie knižničných rád, do r. 1923 na organizovanie kurzov materinského jazyka a od r. 1924 na organizovanie prednášok a ľudových akadémií. Druhou fázou bolo obdobie uskutočňovania úloh osvetovej práce v r. 1925–1935. Išlo o konsolidačné obdobie s ustáleným pôsobením štátnych osvetových orgánov, na osvetové účely sa vo veľkej miere začali využívať fondy Štátneho diapozitívneho a filmového ústavu v Prahe a obdobnej ústredne pri Osvetovom zväze pre Slovensko v Bratislave, na poli ľudovýchovy sa uchytila nová generácia mladých pracovníkov. V r. 1925 začal na Slovensku platiť zákon č. 430/1919 o verejných obecných knižniciach, ktorý znamenal intenzívne budovanie siete verejných mestských, putovných a nemocničných knižníc a odbornú prípravu pracovníkov prostredníctvom knižníckych kurzov. Treťou fázou bolo obdobie výchovy k štátnosti a hospodárskej demokracii (1936–1938), ktoré bolo ovplyvnené najmä dopadom

hospodárskej krízy na stúpajúcu nezamestnanosť, ako i oklieštenými finančnými možnosťami osvetových pracovníkov. K ich úlohám patrilo „vysvetliť príčinu daného hospodárskeho stavu a proti rozhorčeniu nezamestnaných a nespokojných priviesť porovnanie so susednými štátmi; vytvoriť konštrukciu ideovej súvislosti medzi politickou demokraciou československou a našou hospodárskou demokraciou; vytvoriť predpoklady vreľého vzťahu a dôvery k našej armáde na podklade rozšírenej osnova brannej výchovy; posilniť dôveru v našu demokraciu porovnávaním iných režimov“ (Šimkovič, 1938, s. 91). Nedostatkom bola absencia štátom organizovaného vydávania osvetových prednášok, ktoré by poslúžili pre pracovníkov najmä na vidieku, chýbalo jednotné vzdelávanie knihovníkov, predstavenia bábkového divadla nemali taký úspech, ako tomu bolo v českých krajinách, na druhej strane bol evidovaný vzostup ochotníckeho divadla a využitia rozhlasu v osvetovej práci.

Záver

Obdobie existencie medzivojnovkej ČSR poskytlo pre Slovensko nebývalé možnosti aj v oblasti osvetového pôsobenia na dospelých. Podľa vzoru Masarykovho ľudovýchovného ústavu pôsobiaceho v Čechách bol na Slovensku založený Osvetový zväz pre Slovensko, ktorého rôznorodá a bohatá činnosť podstatne prispela k tomu, že osvetová činnosť sa po prvýkrát v našich podmienkach začala realizovať systematicky, sústavne, so stabilným a vzdelaným personálnym zabezpečením, na postupne rozpracovávanej teoretickej báze. Jeho ideové východiská boli ovplyvňované myšlienkami hlasistov⁹ a prezidenta T. G. Masaryka, začo bol v predchádzajúcom období kritizovaný ako nástroj buržoáznej propagandy s idealistickou koncepciou. Prispievateľmi do jeho časopisu s názvom *Náš ľud* boli prominentné osobnosti kultúry a osvety, napr. A. Zbaviteľ, J. Repčák, K. Jelínek, K. Kálal a i. Bola to nepolitická inštitúcia, ktorá sa dištancovala od politických hier a zápasov, čo jej umožňovalo získavať spolupracovníkov zo všetkých vrstiev a koordinovať osvetové aktivity v mnohých oblastiach. Mníchovské udalosti a následný rozpad republiky však znamenali koniec činnosti Osvetového zväzu pre Slovensko, ktorý sa nezmazateľne zapísal do histórie ľudovýchovných a osvetových snáh na našom území. Zjazdy osvetových pracovníkov na Slovensku sa po vzniku ČSR stali nevyhnutnou súčasťou edukačných aktivít pre dospelých, ktoré poskytovali priestor pre stretávanie sa predstaviteľov ministerstva a referátu, zástupcov okresných a mestských osvetových zborov, miestnych osvetových komisií, knihovníkov, predstaviteľov organizácií, spolkov a združení. Témy ich rokovaní odzrkadľovali aktuálne problémy legislatívy, organizácie a personálneho zabezpečenia osvetovej práce, reflektovali rozvoj andragogickej teórie a umožňovali jej konfrontáciu s praxou a výsledkom zjazdov bolo formulovanie požiadaviek v podobe rezolúcií. V nich boli obsiahnuté i reakcie na vtedajšie spoločensko-politické udalosti, ktoré pozitívne, ale i negatívne zasahovali do každodennej osvetovej činnosti. V dobovej tlači nájdeme aj odpovede zo strany Referátu MŠANO na tieto rezolúcie, ktoré svedčia o snahe vtedajších

⁹Predstavitelia slovenskej inteligencie na čele s V. Šrobárom, P. Blahom, D. Makovickým, A. Škarvanom, ktorí dostali pomenovanie podľa vydávaného časopisu *Hlas* a usilovali sa o každodennú ľudovýchovnú tzv. drobnú prácu medzi bežným ľudom.

štátnych orgánov o spoluprácu s osvetovými pracovníkmi a spoločné riešenie aktuálnych problémov a výziev.

Literatúra

- DZUREK, Michal, 1929. Organizácia kurzov pre ženy. *Náš ľud*. Roč. II, č. 1, s. 11.
- GALLO, Ján a ŠKODA, Kamil, 1986. *Dejiny pedagogiky dospelých*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- JELÍNEK, Karel, 1926. Zahájenie. In: *Zjazd ľudovýchovných pracovníkov zo Slovenska v Štubnianskych Tepliciach na Turíce 1926 dňa 22. 23. a 24. mája*. Bratislava: Universum, s. 8–14.
- JELÍNEK, Karel, 1929. Osvetový zväz pre Slovensko. *Náš ľud*. Roč. 1, č. 7, s. 74.
- JELÍNEK, Karel, 1931. K činnosti OOS. *Náš ľud*. Roč. IV, č. 1, s. 3.
- KOVÁČ, Dušan, 1998. *Dejiny Slovenska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 80-7106-268-5.
- KRAUS, František, 1936. Knihovníctvo a ľudovýchovné snahy na Slovensku. In: ŽITAVSKÝ, A. S., ed. *Pamätník slovenského školstva za účinkovania prezidenta T. G. Masaryka. I. diel*. Bratislava: Vydavateľstvo Pamätníka slovenského školstva, s. 68–72.
- KRČMÉRY, Štefan. 1926. Ako môže ľudová výchova prispieť na Slovensku k správne mu chápaniu štátnosti a k vecnému riešeniu pomeru československého. In: *Zjazd ľudovýchovných pracovníkov zo Slovenska v Štubnianskych Tepliciach na Turíce 1926 dňa 22. 23. a 24. mája*. Bratislava: Universum, s. 23–31.
- MAČENKA, Ferdinand, 1932. Putovná výstava „Pestrý týden škole a rodine“. *Náš ľud*. Roč. V, č. 2, s. 23.
- MARKS, Igor, 2016. Osvetová a ľudovýchovná činnosť. In: KUDLÁČOVÁ, Blanka, ed. *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1918–1945*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, s. 349–367. ISBN 978-80-8082-955-1.
- MÁTEJ, Jozef, 1976. Slovensko. In: MÁTEJ, Jozef et al. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- MATĚJOVSKÁ, Mária, 1931. O výbere vhodných slovenských kníh pre mládež. *Náš ľud*. Roč. IV, č. 3, s. 38.
- MATULA, Anton, 1926. Ľudová výchova. In: *Zjazd ľudovýchovných pracovníkov zo Slovenska v Štubnianskych Tepliciach na Turíce 1926 dňa 22., 23. a 24. mája*. Bratislava: Universum, s. 15–22.
- MATULA, Anton, 1938. Veřejná péče o výchovu lidu v Československé republice. In: MATULA, Anton, KUBÍČEK, Jindřich a MOUCHA, Antonín, eds. *Idea československého státu a lidová kultura. Přehled veřejné péče osvětové vydaný k duhému celostátnímu sjezdu lidovýchovných pracovníků v Československé republice uspořádaném Ministerstvem školství a národní osvěty v Praze ve dnech 26.–28. května 1938*. Praha: Státní nakladatelství, s. 17–33.

- MAULE, Václav, 1926. Výchova k štátnosti a organizácia ľudovýchovnej práce. In: *Zjazd ľudovýchovných pracovníkov zo Slovenska v Štubnianskych Tepliaciach na Turíce 1926 dňa 22. 23. a 24. mája*. Bratislava: Universum, s. 32–41.
- MÜLLER, Jozef, 1932. O knihovníckom zjazde. *Náš ľud*. Roč. IV, č. 5, s. 72.
- OROSOVÁ, Martina, 2016. Osveta, súčasť výchovno-vzdelávacích prostriedkov na Slovensku. In: KÁZMEROVÁ, Ľubica et al. *Premeny osvety a vybraných školských výchovno-vzdelávacích prostriedkov na Slovensku (1918–1939)*. Bratislava: Historický ústav SAV, s. 11–26. ISBN 978-80-224-1536-1.
- PASJAR, Štefan, 1975. *Dejiny výchovy dospelých na Slovensku*. Bratislava: Obzor.
- PAVLÁK, Emil, 1931. Ako brániť vystáhovalectvu. Úloha Okresných osvetových zborov. *Náš ľud*. Roč. IV, č. 3, s. 36–41.
- PAVLÍK, Ondrej, ed., 1985. *Pedagogická encyklopédia Slovenska. 2. P–Ž*. Bratislava: Veda.
- PLEŠKO, Štefan, 1934. Škola pre vodcov športu, hier a táborenia. *Náš ľud*. Roč. VII, č. 2, s. 29.
- Prvý slovenský kultúrny zjazd, 1922. *Slovenský východ*. Roč. IV, č. 128, s. 1–2.
- Rezolúcia, 1928. *Náš ľud*. Roč. II, č. 1, s. 9.
- Rezolúcia zjazdu ľudovýchovných pracovníkov konaného v dňoch 4.–6. júla 1930 v Žiline. *Náš ľud. Ľudovýchovný vestník pre Slovensko*, 1930. Roč. III, č. 1, s. 14–15.
- Rezolúcia zo študentskej sekcie na ľudovýchovnom zjazde v Žiline. *Náš ľud*. Roč. III, č. 1, s. 16.
- SEKEY, Michal, 1922. Historické dni. *Slovenský východ*. Roč. IV, č. 126, s. 2.
- ŠIMKOVIČ, Benjamín, 1938. Ľudová výchova na Slovensku za uplynulých dvacet rokov. In: MATULA, Anton, KUBÍČEK, Jindřich a MOUCHA, Antonín eds. *Idea československého štátu a lidová kultura. Přehled veřejné péče osvětové vydaný k duhému celostátnímu sjezdu lidovýchovných pracovníků v Československé republice uspořádaném Ministerstvem školství a národní osvěty v Praze ve dnech 26.–28. května 1938*. Praha: Státní nakladatelství, s. 80–95.
- ŠKODA, Kamil a PAŠKA, Pavol, 1977. *Dejiny osvety v Československu 1918–1975*. Bratislava: Obzor.
- Úkoly ľudovej výchovy, 1924. *Slovenský východ*. Roč. 6, č. 27, s. 3.
- VRÁTNÝ, Jaroslav A., 1931. Činnosť Osvetového zväzu pre Slovensko v r. 1931. *Náš ľud*. Roč. IV, č. 7–8, s. 114–118.
- VRÁTNÝ, Jaroslav A., 1932. Činnosť Osvetového zväzu pre Slovensko v r. 1932. *Náš ľud*. Roč. V, č. 7–8, s. 114–116.
- VRÁTNÝ, Jaroslav A., 1933. Činnosť Osvetového zväzu pre Slovensko r. 1933. *Náš ľud*. Roč. VI, č. 8–9, s. 128–130.
- VRÁTNÝ, Jaroslav A., 1934. Činnosť Osvetového zväzu pre Slovensko v r. 1934. *Náš ľud*. Roč. VII, č. 9–10, s. 153–157.
- VRÁTNÝ, Jaroslav A., 1936. Činnosť Osvetového zväzu pre Slovensko v r. 1936. *Náš ľud*. Roč. IX, č. 9, s. 112–117.
- VRÁTNÝ, Jaroslav A., 1937. Činnosť Osvetového zväzu pre Slovensko v r. 1937. *Náš ľud*. Roč. X, č. 6, s. 86–88.

ZBAVITEL', Alojz, 1928. *Ludovou výchovou k zaisteniu slobody*. Praha: Štátne nakladateľstvo.

Zjazd ľudovýchovných pracovníkov, funkcionárov osvetových zborov zo Slovenska a zeme Moravskosliezskej, 1937. *Náš ľud. Ludovýchovný vestník pre Slovensko*. Roč. IX, č. 1, s. 121–129.